

УДК 342.5(438)

Марчук М.І.
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-132-137

ВЕРХОВНИЙ СУД РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ЯК ПРАВОЗАХИСНА ІНСТИТУЦІЯ

Розглянуто проблему визначення конституційно-правового статусу Верховного Суду як вищої судової інституції у Республіці Польща. З'ясовано місце та роль Верховного Суду в механізмі захисту прав і свобод та встановлено специфіку його правозахисної діяльності. Наведено приклади судової практики захисту цих прав Верховним Судом відповідно до демократичних стандартів, прийнятих у Європейському Союзі.

Ключові слова: Верховний Суд Республіки Польща, судова реформа, палати суду, компетенція, права людини, правозахисна діяльність.

Постановка проблеми. Реформа судової системи в Україні ставить на порядок денний потребу дослідження кращих європейських зразків організації судової влади. І в першу чергу це стосується вищих ланок судової системи, оскільки саме на них покладається завдання уніфікації судової практики. У даному контексті особливої **актуальності** набирає проблема визначення правового статусу Верховного Суду як вищої інституції в механізмі захисту прав і свобод у Республіці Польща, оскільки саме у цій європейській державі напрацьовано реальний досвід поєднання національних наукових та практичних підходів до еволюції вказаної правозахисної інституції із наднаціональними стандартами у судовій сфері.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематиці дослідження конституційно-правового статусу Верховного Суду Республіки Польща до цього часу не приділялася належна увага на дисертаційному чи монографічному рівні. Загальні питання здійснення правосуддя в Республіці Польща, а також структурні перетворення в її судовій системі стали об'єктом дослідження таких українських науковців, як С. Білостоцький, М. Лажиха, В. Малиновський, С. Прилуцький, О. Селіванов, О. Турчак, О. Черновський та ін.

Окремі питання організації судової влади в Республіці Польща і, зокрема, Верховного Суду, знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних дослідників: М. Кельман, І. Назаров, О. Новиков, В. Ріяка, Л. Присташ, А. Селіванов, В. Шишкін, В. Шаповал, М. Хавронюк, Л. Фесенко, Л. Юзькова та ін.

Разом із тим проблематика організації та здійснення судових та квазісудових функцій, зокрема, і в першу чергу у сфері захисту прав людини, вищими владними інституціями Республіки Польща й досі залишається актуальною в Україні з огляду на судові реформи 2017 р., а тому для нас виняткову вагу мають напрацювання таких знаних польських науковців та практиків як Б. Банащак, А. Береза, К. Войтишек, Л. Гарліцкі, Х. Грошик, М. Зубік, В. Козелєвіч, Д. Малец, Р. Моек, В. Санетра, Я. Собчак та ін.

Мета статті полягає у визначенні конституційно-правового статусу Верховного Суду Республіки Польща та встановленню специфіки його правозахисної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Верховний Суд у Польщі був створений у 1917 р. [1, с. 121]. З цього часу вся його організація, функції та навіть принципи діяльності неодноразово змінювалися, що обумовлювалося змінами функціонування усієї судової

гілки влади. Так, у довоєнний період Верховний Суд відіграв роль касаційної інстанції. Під час окупації Польщі німецькими військами його діяльність була припинена. У період існування Польської Народної Республіки, у зв'язку з ліквідацією інституту касаційної скарги, його функціонування було влаштоване за радянським зразком, зокрема, шляхом наділення його повноваженнями проведення перевірок юридичної обґрунтованості рішень судів загальної юрисдикції [2, с. 2]. Принципово нові зміни в правилах організації і функціонування польської судової системи, із Верховним Судом включно, розпочалися після розпаду СРСР. Остаточний правовий статус та функції Верховного Суду у постсоціалістичний період було закріплено Конституцією Республіки Польща 1997 р. [3], яка встановила систему поділу та балансу влад. Відмежувавши судову владу від законодавчої та виконавчої, Конституція Республіки Польща розрізняє судову владу як у функціональному розумінні (ст. 10) – вона переважно полягає у здійсненні правосуддя судами, так і в інституційному, що впливає зі ст. 173, відповідно до якої суди і трибунали є органами окремої та незалежної від інших гілки влади.

Відповідно до ст. 175 Основного Закону, здійснення правосуддя в Республіці Польща покладається на Верховний Суд, суди загальної юрисдикції, а також адміністративні та військові суди.

Нагляд за правильністю винесення вироків судами загальної юрисдикції та військовими судами здійснює Верховний Суд у порядку, визначеному чинним законодавством (ст. 183 Конституції).

Досліджуючи процес трансформації судової системи Республіки Польща, у тому числі й Верховного Суду, не можна не звернути увагу на конфлікт, котрий виник між керівництвом даної республіки та наднаціональними інституціями Європейського Союзу. Його суть зводиться до того, що правляча в Польщі партія «Право і справедливість» ініціювала судову реформу, намагаючись внести зміни до трьох законів – про Верховний Суд, Національну Судову Раду і суди загальної юрисдикції. За правилами, які почали діяти з кінця 2017 р., польський Верховний Суд був підпорядкований Міністерству юстиції. А глава міністерства отримав право призначати голів апеляційних і окружних судів самостійно, не радячись з представниками правосуддя. Проте найбільше скарг викликало зниження пенсійного віку для суддів, у зв'язку із чим частина суддів, зокрема, Верховного Суду, не мала б змоги обіймати свої посади увесь передбачений Конституцією термін.

На думку партії «Право і справедливість», така реформа модернізує судову владу. У той же час опозиція і більшість представників суддівського корпусу переконані, що такі зміни обмежують незалежність судів, що в результаті може призвести до встановлення у Польщі диктатури. Це, у свою чергу, стало причиною масових протестів проти судової реформи.

20 липня 2017 р., незважаючи на погрози санкцій з боку ЄС, Парламент Польщі ухвалив законопроект про реорганізацію Верховного Суду, – останній із пакета законів, спрямованих на проведення реформи судової системи. Під час нічного засідання профільного парламентського комітету в первісну версію документа були внесені зміни, після чого Сейм проголосував за реформу. Протистояння між офіційною Варшавою і Брюсселем тривало до 19 листопада 2018 р. Суд ЄС не зобов'язав керівництво польської держави скасувати реформу Верховного Суду, оскільки на наступному засіданні Суду ЄС з приводу ситуації в Польщі очікувалося рішення про накладення фінансових санкцій, то уже 21 листопада 2018 р. парламентська більшість, представлена партією «Право і справедливість», прийняла рішення відмовитися від реформ, таким чином повертаючи в дію попередні приписи профільного законодавства.

Виходячи із означеного, можемо констатувати, що на даний час Верховний Суд – це вищий судовий орган у Республіці Польща, місцезнаходження якого є Варшава. Відповідно до Закону «Про Верховний Суд» від 8 грудня 2017 р. зі змінами [4], він поділяється на Палати: 1) Цивільну; 2) Кримінальну; 3) Праці та соціального страхування; 4) Надзвичайного контролю і публічних справ; 5) Дисциплінарну.

Стаття 3 вказаного Закону відносить до компетенції Цивільної Палати справи в межах цивільного, господарського, сімейного права, справи, пов'язані із опікуномством та справи щодо реєстрації підприємств та застав.

Кримінальна палата розглядає справи, віднесені до її компетенції на підставі Закону від 6 червня 1997 р. «Кримінально-процесуальний кодекс» [5], Закону від 10 верес-

ня 1999 р. «Кримінальний податковий кодекс» [6], Закону від 24 серпня 2001 р. «Кодекс проваджень у справах про правопорушення» [7], а також справи, віднесені до компетенції військових судів.

До компетенції Палати Праці та соціального страхування належать справи зі сфери трудового права, соціального страхування, справи щодо претензій винахідників, побутових та промислових зразків та розрахунку тарифних розрядів для оплати праці, реєстраційні питання, за винятком питань, що стосуються реєстрації бізнесу та оформлення застав.

Відповідно до ст. 26 вищезгаданого Закону «Про Верховний Суд», Палата Надзвичайного контролю і публічних справ розглядає надзвичайні скарги, визнання виборчих акцій протесту та протестів проти дійсності загальнонаціонального та конституційного референдумів, а також підтвердження дійсності виборів і референдумів, інших питань зі сфери здійснення публічної влади, включаючи питання захисту конкуренції, регулювання енергетики, телекомунікацій та залізничного транспорту, а також справи, в яких були подані апеляції на рішення Голови Національної ради з питань теле- та радіомовлення, а також скарги на тривалість провадження у судах загальної юрисдикції, військових судах та Верховному Суді.

До компетенції Дисциплінарної Палати віднесено:

1) дисциплінарні справи:

а) суддів Верховного Суду;

б) розглядувані Верховним Судом у зв'язку з дисциплінарним провадженням, що здійснюється відповідно до Закону від 26 травня 1982 р. «Право про адвокатуру» [8], Закону від 6 липня 1982 р. «Про юрисконсультів» [9] із відповідними змінами у 2016, 2017 та 2018 рр., Закону від 14 лютого 1991 р. «Право про нотаріат» [10], Закону від 21 серпня 1997 року «Право про устрій військових судів» [11], Закону від 18 грудня 1998 р. «Про інститут національної пам'яті – Комісії з переслідування злочинів проти польського народу» [12], Закону від 27 липня 2001 року «Право про устрій судів загальної юрисдикції» [13], Закону від 28 січня 2016 р. «Право про прокуратуру» [14].

2) зі сфери трудового права і соціального забезпечення суддів Верховного Суду;

3) щодо виходу судді Верховного Суду на пенсію.

Органами Верховного Суду є Перший Голова Верховного Суду, Голова Верховного Суду, Генеральна асамблея суддів Верховного Суду, асамблея суддів палати Верховного Суду та колегіум Верховного Суду.

Верховний Суд Республіки Польща є органом судової влади, на який покладаються такі завдання:

1. Здійснення правосуддя через:

а) забезпечення дотримання закону при прийнятті рішень судами загальної юрисдикції та військовими судами та їх уніфікація шляхом застосування апеляційних процедур, а також прийняття рішень, що вирішують правові питання;

б) надзвичайний контроль за судовими рішеннями, які набрали законної сили з метою забезпечення верховенства права та соціальної справедливості шляхом розгляду надзвичайних (касаційних) скарг.

2. Розгляд справ про дисциплінарні правопорушення у межах, визначених Законом.

3. Визнання виборчих протестів та встановлення дійсності виборів до Сейму та Сенату, обрання Президента Республіки Польща, виборів до Європейського Парламенту та визнання протестів про недійсність загальнонаціонального та конституційного референдумів та підтвердження дійсності референдуму.

4. Надання висновків щодо проєктів законів та інших нормативних актів, на підставі яких діють та приймають рішення суди, а також інших законопроєктів, що стосуються питань, які підпадають під юрисдикцію Верховного Суду.

5. Виконання інших дій, зазначених у законах.

Серед завдань Верховного Суду на особливу увагу заслуговує обов'язок забезпечення дотримання закону при прийнятті рішень судами загальної юрисдикції та військовими судами та їх уніфікації шляхом застосування апеляційних процедур, а також прийняття рішень з правових питань.

На думку В. Санетри, обов'язок забезпечувати уніфікацію судових рішень є основним обов'язком цього Суду. Це впливає з прийнятої конструкції касаційної скарги та визнання того факту, що вона не є звичайним засобом правового захисту, який стосується

ся вже прийняті рішення, а Верховний Суд це не просто ще одна (друга) апеляційна інстанція. Дана скарга була задумана як інструмент, який використовується для найкращої реалізації інтересів і цілей суспільного характеру, оскільки подається вона від імені та в інтересах сторін, що оспороюють рішення суду другої інстанції. У цивільних справах не тільки було запроваджено правило, за яким лише частина питань (із врахуванням предмета суперечки, його виду чи вартісної оцінки) може бути оскаржена шляхом подачі касаційної скарги, але, на додаток, конкретні скарги підлягають індивідуальному дослідженню суддею на предмет їх прийнятності (обґрунтованості прийняття до розгляду) [2, с. 5].

Касаційна скарга може бути прийнята до розгляду, тільки якщо: 1) справа містить істотні правові питання, 2) існує необхідність тлумачення положень, що викликають серйозні сумніви або розбіжності у практиці судів, 3) вона вказує на недійсність судового провадження або 4) касаційна скарга належним чином аргументована (ст. 3989 Цивільно-процесуального кодексу). Такі вимоги вказують на те, що Верховний Суд повинен мати справу тільки з найбільш серйозними випадками, або випадками, в яких порушення закону судом другої інстанції є особливо очевидним. Опосередковано з даного припису випливає, що головним завданням Верховного Суду є тлумачення закону і усунення невідповідностей у судових рішеннях, а головною функцією Верховного Суду є забезпечення уніфікації судових рішень, зокрема шляхом стандартизації тлумачення закону, використовуваного судами.

Всупереч висновку, що впливає з інтерпретації ч. 1 ст. 1 Закону «Про Верховний Суд», обов'язок забезпечення даним судом дотримання закону та уніфікації судових рішень здійснюються не тільки шляхом подання касації (та інших апеляційних засобів), але і через прийняття рішень з правових питань чи колізії (надання відповідей на питання судів другої інстанції, окремих судових і колегій Верховного Суду, а також таких органів, як Перший Голова Верховного Суду, Генеральний прокурор чи Омбудсман). Іншими словами, не в усіх випадках подання касаційної скарги стає інструментом для забезпечення уніфікації судових рішень, оскільки однорідність судових рішень забезпечується також через «механізм юридичних питань» і наданих Верховним Судом відповідей на них.

Зауважимо, що здійснення правосуддя Верховним Судом включає його вироки і постанови, прийняті в результаті визнання касаційних скарг, а також рішення, винесені у випадках надмірної тривалості судового розгляду відповідно до закону від 17 червня 2004 р. «Про скаргу на порушення прав сторони (процесу) на розгляд справи під час підготовчого провадження, що проводиться або контролюється прокурором, та розгляд справи у судовому порядку без невинуватної затримки» [15], а також внаслідок задоволення позову про визнання незаконності остаточного рішення.

Влада Верховного Суду Республіки Польща, як судової інстанції, характеризується певними особливостями. Перш за все Верховний Суд є, по суті, «судом права», а не «судом факту», а тому в його практиці переважають рішення, що стосуються тлумачення закону. Від даного суду очікується вміння вийти за рамки простого лінгвістичного тлумачення закону, ширше його осмислити аж до можливості створення судового прецеденту. Це призводить до висновку, що функції Верховного Суду при здійсненні судової влади характеризується значними особливостями. Те саме стосується судового нагляду, оскільки він здійснюється переважно у рамках процедури розгляду касаційної скарги, а не через звичайний розгляд справи. Верховний Суд, на відміну від судів першої та другої інстанцій, не веде справу і не оцінює докази, а отже, його свобода (повноваження) встановлювати факти та докази, а також приймати рішення щодо них (процесуальна влада) є в принципі виключеною.

На сьогоднішній день існує безліч об'єктивних та суб'єктивних факторів, що збільшують масштаб невідповідностей, що виникають у вирішенні судових справ. Причиною цих розбіжностей є різні інтерпретаційні підходи, обумовлені низькою якістю права. Крім того, наявність значної кількості національних і позадержавних інстанцій, що тлумачать закон, також часто призводить до суперечливих інтерпретацій, а, отже, і до неоднорідності судових рішень.

За таких обставин, збільшується роль і значення повноважень Верховного Суду щодо уніфікації судової практики. При її здійсненні Верховний Суд діє, як правило, шляхом превенції або профілактики. Юридичним інструментом, розрахованим на про-

філакитичний вплив, є так звана «практика правових питань». Наприклад, якщо при апеляції виникають сумніви щодо тлумачення правового явища, то даний суд може винести це питання на розгляд і вирішення Верховного Суду.

Корекційна роль Верховного Суду полягає в тому, що за наявності розбіжностей у судовій практиці, які виникають при тлумаченні правових норм, він представляє власну інтерпретацію права, яка їх усуває. Слід мати на увазі, що на практиці однією з найважливіших причин, що виправдовують прийняття касаційної скарги, є існування нечітких та багатоаспектних положень.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що Верховний Суд займається передусім розглядом касацій, а також забезпечує правильність і цілісність інтерпретування закону та судової практики, що робить її більш прийнятною для належного забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Суттєвим є також той факт, що Верховний Суд може також оцінювати законопроекти.

Бібліографічні посилання

1. Malec D. (2007). Sąd Najwyższy w latach 1917–1939. W: Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej. Historia i współczesność. Księga Jubileuszowa 90-lecia Sądu Najwyższego 1917–2007. Warszawa.
2. Sanetra W. Sąd Najwyższy i jego funkcje w polskim systemie sadowym. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*. 2014. № 10. S. 2-10.
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. *Dziennik Ustaw*. 1997. № 78. Poz. 483.
4. Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. «O Sądzie Najwyższym». *Dziennik Ustaw*. 2018. Poz. 5 ze zm.
5. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. «Kodeks postępowania karnego». *Dziennik Ustaw*. 2017. Poz. 1904 i 2405 oraz z 2018 r. Poz. 5
6. Ustawa z dnia 10 września 1999 r. «Kodeks karny skarbowy». *Dziennik Ustaw*. 2017. Poz. 2226.
7. Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. «Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia». *Dziennik Ustaw*. 2016. Poz. 1713, z późn. zm.
8. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. «Prawo o adwokaturze». *Dziennik Ustaw*. 2017. Poz. 2368 i 2400.
9. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. «O radcach prawnych». *Dziennik Ustaw*. 2017. Poz. 1870 i 2400
10. Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. «Prawo o notariacie». *Dziennik Ustaw*. 2017. Poz. 2291
11. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. «Prawo o ustroju sądów wojskowych». *Dziennik Ustaw*. 2017. Poz. 2243 i 2265 oraz z 2018 r. Poz. 3 i 5).
12. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. «O Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu». *Dziennik Ustaw*. 2016. Poz. 1575 oraz z 2018 r. Poz. 5.
13. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. «Prawo o ustroju sądów powszechnych». *Dziennik Ustaw*. 2001. № 98. Poz. 1070.
14. Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. «Prawo o prokuraturze». *Dziennik Ustaw*. 2017. Poz. 1767 oraz z 2018 r. Poz. 5.
15. Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. «O skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki». *Dziennik Ustaw*. 2004. № 179. Poz. 1843.

Надійшла до редакції 27.11.2018

SUMMARY

Marchuk M.I. The Supreme Court of the Republic of Poland as the Institution on Human Rights. The article deals with issue of defining the constitutional and legal status of the Supreme Court as the most important judicial body in the Republic of Poland. The Supreme Court's role and place in protection of human rights and freedoms are considered in the article. Moreover, the specifics on the Supreme Court's activity on human rights is determined. The author paid attention to the transformation peculiarities of this institution on human rights in the judicial branch of power reforming proceeding in the Republic of Poland. Particular attention is paid to the issues of this institution's activity and reforming in the post-socialist period.

The collaboration process about The Supreme Court's reforming between European supranational institutions and leadership of the Republic of Poland is considered in the manuscript. The main causes of judicial reform critics by European Commission are analyzed and the fundamental decisions or European Court are given in the article.

It is revealed that the Supreme Court is the main judicial body in the Republic of Poland. The main authorities are control of correctness of general jurisdiction court and military courts sentencing according to the current legislation. The structure and main bodies of the Polish Supreme Court are investigated in the manuscript. The jurisdiction of the Polish Supreme Court Chambers is considered in the article.

The legal basic of the Supreme Court and it's bodies organization and activity is investigated in the article. The main discussed issues of the Polish judicial system and the Supreme Court legal support

of reforming are found out. The article contains the constitutional regulation of human rights and freedoms in the Republic of Poland. The author gave a scientific classification of human rights. The examples of human rights protection judicial practice of the Supreme Court according to democratic standards, which are adopted by the international community and the European Union, are given in the article.

The difficulties of the constitutional and legal status of the of the Polish Supreme Court judges, the peculiarities of their hierarchical subordination and responsibility were identified among the most perspective areas for further research on this topic.

Keywords: *the Supreme Court of the Republic of Poland, judicial reforming, court chamber, jurisdiction, human rights, activity on human rights.*

УДК 342.733

Маслова Н.Г.

кандидат юридичних наук

(Харківський національний педагогічний
університет ім. Г.С. Сковороди)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-137-142

АКАДЕМІЧНА СВОБОДА ЯК ПРАВО ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Визначено основні підходи до міжнародно-правового захисту академічної свободи в умовах боротьби з тероризмом, масової міграції академічних кадрів та інших викликів XXI століття. Сформульовано пропозицію щодо розробки спеціального міжнародно-правового документа, в якому б академічна свобода визнавалася самостійним правом людини, системно розкривався її зміст та визначалися зобов'язання держав у даній сфері.

Ключові слова: *права людини, громадянські права, особисті права, академічна свобода, міжнародний захист прав людини.*

Постановка проблеми. Сучасний університет, як транснаціональне співтовариство професорів і студентів, об'єктивно породжує проблеми для традиційних концепцій академічної свободи. Захисники академічної свободи розглядають її як професійне чи конституційне право людини або, рідше, як інституційне право академічних утворень. Боротьба за академічну свободу в Західній Європі та Північній Америці була доволі активною, особливо якщо порівнювати з долею цієї свободи в закритих політичних системах, таких як держави колишнього «соціалістичного табору» чи сучасного арабського Сходу. Однак після хвилі терористичних атак і незаконної міграції, що охопили світ на початку XXI століття, сприйняття загроз академічній свободі суттєво змінилося. Тепер, схоже, війна з терором і «зіткнення цивілізацій», спричинене міграцією, поширилися й на академічні кола. Нещодавні спори, пов'язані з викладацькими й студентськими свободами, що мали місце у США та державах ЄС, яскраво виявили підвищені ризики для членів академічної спільноти, котрі мають альтернативні домінуючим точки зору чи є представниками певних культурних меншин. Як справедливо зазначає Б. Раджагопал, «це є справді тривожний час для захисту академічної свободи» [1, с. 26].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі питання концептуалізації, етапи еволюції, проблеми нормативно-правового закріплення й реалізації академічної свободи розглядалися в наукових працях таких зарубіжних конституціоналістів: В. Ван Олстін, Л. Волоснікова, А. Доусон, К. Йокояма, І. Ордоріка, Л. Пасешнікова, Р. Пост, Д. Раббан, Н. Рапопорт, К. Рассел, К. Сміт, Р. Стендлер, М. Тайт, Ф. Хатчесон, С. Хук, Е. Шилс та ін. В Україні питання захисту академічної свободи порушуються лише побіжно, здебільшого в аспекті забезпечення права на освіту: В.О. Боняк, Ю.Ю. Верланов, Д.Д. Герцюк, О.Ф. Мельничук, К.М. Романенко,